

РОЛЬ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У ФОРМУВАННІ ЦІЛІСНОГО СПРИЙНЯТТЯ ДІЙНОСТІ У ПРОЦЕСІ МУЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Євгенія Карельська

Вокальна студія „Аміо” м. Дніпропетровськ

Анотація:

У статті аналізуються соціальні функції музичного мистецтва, висвітлюються методологічні аспекти формування світоглядно-ціннісних орієнтацій як чинника цілісності сприйняття навколишньої дійсності та гармонізації картини світу молодших школярів у процесі сприйняття музики в контексті мистецтвознавчих і педагогічних концепцій розвитку дитини засобами музичного мистецтва.

Аннотация:

Карельская Евгения. Роль ценностных ориентаций в формировании целостного восприятия действительности в процессе музыкального воспитания.

В статье анализируются социальные функции музыкального искусства, освещаются методологические аспекты формирования мировоззренчески-ценностных ориентаций как фактора целостности восприятия окружающей действительности и гармонизации картины мира младших школьников в процессе восприятия музыки в контексте искусствоведческих и педагогических концепций развития ребенка средствами музыкального искусства.

Resume:

Karel's'kaya Yevheniya. The role of value orientations in the formation of a holistic perception of reality in the process of music education.

The work is devoted to the analysis of social functions of musical art. It reveals the methodological aspects of the worldview and value orientations formation as a factor that supports the completeness of reality reception and harmonizes the worldview of primary school pupils in the process of music perception; the issue is considered within the framework of art criticism and pedagogical theories on the role of musical art resources in child's education.

Ключові слова:

соціальні функції музичного мистецтва, гармонізація картини світу, світоглядно-ціннісні орієнтації, процес музичного виховання.

Ключевые слова:

социальные функции музыкального искусства, гармонизация картины мира, мировоззренчески-ценностные ориентации, процесс музыкального воспитания.

Key words:

social functions of musical art, worldview harmonization, worldview and value orientations, music education process.

Постановка проблеми. Об'єктивними умовами розвитку естетичних оцінок, ціннісних орієнтацій дітей у процесі спілкування з музикою є формування їхнього світогляду, сприйняття цілісності навколишньої дійсності, загальної картини світу. Незважаючи на те, що питання про необхідність формування художньо-естетичних ціннісних орієнтацій школярів у процесі сприйняття музики й розвитку їхньої духовної культури розглядалися у філософській, мистецтвознавчій літературі, соціології і психолого-педагогічних дослідженнях, а практика шкільного виховання має різноманітні творчі підходи, слід зазначити, що сьогодні ще бракує єдиного теоретичного підходу до розв'язання порушеної проблеми. Незважаючи на значну кількість психолого-педагогічних праць, досі ще не визначена єдина основа й загальні закономірності формування художньо-естетичних ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі сприйняття музики, про що свідчить брак методичних рекомендацій і конкретно-практичного розв'язання цієї проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема музичного сприйняття достатньо ґрунтовно розроблена в музичній педагогіці (Д. Кабалевський, О. Рудницька, О. Ростовський, О. Дем'янчук та ін.). Ці вчені визначають сприйняття музики як емоційно-образне осягнення естетичного змісту музичних творів, як вид художньо-пізнавальної діяльності, результат тривалого суспільно-історичного розвитку людської особистості у процесі освоєння музичного мистецтва –

створеної людиною оригінальної, естетичної форми пізнання навколишньої дійсності.

Проблема сприйняття музики у процесі музичного навчання сьогодні активно опрацьовується багатьма вітчизняними педагогами (В. Медушевський, Є. Назайкінський, О. Костюк, Б. Яворський, Б. Асаф'єв, В. Шацька, Д. Кабалевський, Н. Ветлугіна). Цю проблему розробляли відомі українські вчені-педагоги О. Рудницька, О. Ростовський і ряд інших.

Формулювання цілей статті. Метою нашої роботи є розгляд світоглядно-ціннісних орієнтацій як етико-естетичного чинника формування цілісності сприйняття навколишньої дійсності та гармонізації загальної картини світу молодших школярів у процесі сприйняття музики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування художньо-естетичних ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі музичного виховання передбачає розвиток здібностей усвідомлено сприймати музику, виявляючи естетичний смак, загальну культуру [1].

У зв'язку з цим Б. Асаф'єв, А. Сохор та ін. науковці виділяють із соціально-естетичних і музикознавчих позицій соціальні функції музичного мистецтва. Ці функції музики «визначають її здатність чинити багатогранний вплив на людину, зокрема й ідейний, емоційний (у психологічному значенні), вольовий, фізіологічний тощо. Поки твір не сприйнятий, ці здатності впливу «існують» у потенційному вигляді. Але вони стають актуальними, реалізуються на ділі, коли музика «стикається» зі слухачами» [6, с. 224].

Унаслідок сприйняття дітьми молодшого шкільного віку загальної картини світу, відображеної в музиці, розширюється їхній художньо-естетичний досвід, набуває емоційного забарвлення різноманітність життєвих явищ, а уявлення про художнє в мистецтві наповнюється конкретним змістом музичних образів, що звучать у часі. «У мистецтві людством накопичено такий величезний і винятковий досвід, що будь-який досвід домашньої творчості й особистих досягнень здається жалюгідним і мізерним порівняно з ним. Тому, коли йдеться про естетичне виховання в системі загальної освіти, завжди треба мати на увазі – це залучення дитини до естетичного досвіду людства: підвести безпосередньо до монументального мистецтва й через нього залучити психіку дитини до тієї загальної світової роботи, яку виконувало людство протягом тисячоліть, сублімуючи в мистецтві свою психіку» [7, с. 79].

Отже, формування ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі сприйняття образу людини, її соціально-моральних характеристик, що відображуються в музиці, пов'язано, з одного боку, із процесом активізації внутрішнього духовного світу дітей, а з іншого, – залежить від тих оцінних еталонів, які сформовані цим суспільством і визначають його. Широкомасштабність музичного мистецтва, його монументальна значущість пов'язують життєдіяльність кожної дитини з досвідом людства. А сприйняття загальної картини світу у процесі музичної діяльності сприяє розвитку оцінних характеристик свідомості молодших школярів, їхнього світогляду та ціннісних орієнтацій.

Вивчення наукової дефініції «сприйняття» демонструє її велику змістовну ємність і багатогранність. Цей термін отримує різноманітні тлумачення в багатьох сферах наукової діяльності. Так, у філософії панує два основні підходи до визначення дефініції «сприйняття музики»: як образу предмета, що постає внаслідок процесу сприйняття; підкреслення процесуальності формування цього образу. У психології у визначенні названої дефініції розмежовують структурний і функціональний підходи. Сприйняття трактується як процес відображення дійсності у формі чуттєвого образу об'єкта. На відміну від відчуття, що відображає окремі властивості предметів, сприйняття дає інформацію про об'єкт у його цілісності. Процес сприйняття здійснюється за безпосереднього впливу об'єкта на органи чуття і охоплює усвідомлення предметів, явищ, будується на залученні нових отриманих вражень до системи вже засвоєних знань. Об'єктивною основою сприйняття як цілісного образу виступає єдність різних сторін і властивостей об'єкта, що існує незалежно від свідомості людини.

Розглянемо зміст поняття «сприйняття музики», акцентуючи його музично-педагогічний аспект. Потрібно розмежовувати поняття «сприйняття» як загальнодумисленневий процес і «художнє сприйняття» як комплексну психічну сферу діяльності, процес і результат розумово-почуттєвої активності людини.

Дослідник Є. Назайкінський вважає доцільним відокремити поняття «сприйняття музики» як більш широкого явища від поняття «музичне сприйняття» як більш специфічного. Сприйняття музики трактується вченим як процес і результат актуалізації психічних механізмів, у якому музикант – специфічний об'єкт впливу на людину. Музичне сприйняття тлумачиться як осягнення й осмислення тих значень, якими володіє музикант як мистецтво, як особлива форма відображення дійсності, як естетичний художній феномен [3].

Важливим для музикознавчої науки є підхід В. Медушевського, який зіставляє реальне й адекватне сприйняття музики. У музикознавстві музичне сприйняття традиційно розглядається як сприйняття виховне, освітнє, таке, що ідеально відповідає природі класичного музичного мистецтва, тобто «адекватне» – ідеал, еталон досконалого сприйняття певного твору, засноване на досвіді всієї художньої культури. Воно вимагає прочитання твору у світлі музично-мовних, жанрових, стилістичних, духовно-ціннісних принципів культури [2, с. 84].

Будь-яке реальне сприйняття може лише тією чи іншою мірою відповідати ідеалу адекватності, створеному за допомогою науково-музикознавчої реконструкції. Реальне сприйняття – це конкретний акт сприймання, що має художньо-естетичну мотивацію і характеризується особливостями та ступенем музичного сприйняття суб'єкта, рівнем його загальної культури, наявністю досвіду спілкування з музикою різних жанрів і стилів, комунікативною ситуацією. Музичне сприйняття – це різновид естетичного сприйняття, тому йому притаманні властивості процесу сприймання мистецтва загалом, але разом із тим, воно має свої особливості, зумовлені специфікою музики як виду мистецтва. Це один із видів музичної діяльності, котрий об'єднує музичну творчість, музичне виконавство і сприйняття музичних творів, які підпорядковані загальним, єдиним музичним закономерностям, детермінованим специфічною сутністю музики як різновиду мистецтва.

Сприйняття дітьми музики, яка, відображаючи дійсність, вносить емоційно забарвлений художньо-естетичний компонент в усі сфери ставлення молодших школярів до неї, впливає на дітей комплексом конкретно-виразних художніх засобів. Така єдність узагальненого й конкретного формує цілісне, художнє й конкретне, емоційне сприйняття життя й мистецтва [5].

Отже, основне завдання музичного виховання щодо формування художньо-естетичних ціннісних орієнтацій молодших школярів полягає, на нашу думку, у тому, щоб через конкретне, емоційне сприйняття музичних образів розвинути в дітей здатність до сприйняття системи цінностей українського виховання, виражених у музиці, і виробити стійку систему художньо-естетичних ціннісних орієнтацій.

Ефективність керування процесом музичного сприйняття школярів визначається відповідністю поставлених цілей художньо-естетичним потребам учнів. Учні надають перевагу музиці, що відповідає їхнім смакам, запитам та інтересам. Лише відповідність змісту музичного твору потребам особистості, тому, що її хвилює, може перетворити поверхові переживання на глибоко особисті, стати надбанням особистості. Із цього педагогічного факту випливає й інша закономірність: чим більшу цінність має музика, тим повніше актуалізується естетичне ставлення до неї у процесі сприйняття.

Без урахування внутрішньої готовності слухача до сприйняття педагогічні впливи вчителя будуть неефективні. Спостереження показують, що повноцінне сприйняття музики залежить від відповідної внутрішньої налаштованості на музику, яка сприймається. Ця налаштованість (або настанова) характеризує певний психічний стан учня, що виникає у процесі сприйняття і спонукає до естетичної діяльності. Невідповідність настанови веде до фрагментарності сприйняття, пропусків важливих моментів розгортання музичного образу, а отже, до його неповноцінності, поверховості. Ця закономірність відбита у принципі опори на внутрішні сили й можливості учнів у музичному сприйнятті.

Ефективність керування музичним сприйняттям залежить від ставлення особистості слухача як основної ланки педагогічного процесу. Тому центральною ланкою педагогічного процесу має бути не музика як шкільний предмет, не конкретний музичний твір, а особистість учня. Якщо цього не буде, то музичний розвиток дітей відійде на другий план, мета музичного виховання стане чисто дидактичною, зовнішньою стосовно учнів. Учитель може ефективно керувати музичним сприйняттям, коли володіє здатністю виявляти й розвивати здібності дітей, їх інтереси, коли вміє залучити життєвий і художній досвід учня до його актуального ставлення до музики [4, с. 19].

Розвиток музичного сприйняття школярів забезпечується їх активним залученням до музично-

творчої діяльності, яка відповідає поставленій меті. Чим активніша й різноманітніша діяльність учнів, тим глибше їх пізнання музики. Дітей завжди приваблює самостійна творча діяльність, активне спілкування з музикою. Ця діяльність на уроці організовується через постановку запитань і завдань, які мають зосередити увагу на музиці, упорядкувати спостереження над нею. Система запитань і завдань має реалізовуватися в діалозі й спонукати до творчого «різночитання» музичного змісту. Завдання вчителя – не загострювати увагу на деталях, а спрямовувати дітей до їх внутрішнього світу, почуттів і вражень, породжених музикою.

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що взаємодія різних видів мистецтва зумовлена їх естетичною природою, єдиними законами художнього мислення, діалектикою людського пізнання, тому доцільне використання художніх творів різних видів мистецтва дає змогу виконувати складні завдання налаштування учнів на естетичне осягнення й переживання змісту музики, спираючись на художній досвід дітей.

Висновки. 1. Одне з основних завдань музичного виховання щодо формування художньо-естетичних ціннісних орієнтацій молодших школярів полягає, на нашу думку, у тому, щоб через конкретне, емоційне сприйняття музичних образів розвинути в дітей здатність до сприйняття системи цінностей українського виховання, виражених у музиці, і виробити стійку та цілісну систему художньо-естетичних ціннісних орієнтацій.

2. Поєднання різних елементів музичної мови дає можливість учневі відчути цілісні художні образи, красу музичного звучання. Цілісність сприйняття знаходиться в нерозривному зв'язку з педагогічною диференціацією, розрізненням провідних музичних засобів, оскільки лише співвідніши елементи музичної мови з якимись діями, з мовою, рухами, почуттями, діти вчаться мислити в інтонаційно-образних формах.

3. Педагогічна інтеграція мистецьких засобів у процесі формування ціннісних орієнтацій учня буде вдалою і доцільною лише тоді, коли педагогу вдасться передати специфіку і форму художнього мислення тієї чи іншої галузі мистецтва. Якщо ця специфіка ігнорується, то взаємодія мистецтв порушується і втрачає педагогічну доцільність, а ефективність використання творів різних видів мистецтва визначається не кількістю звернень до художніх творів, а доцільністю їх використання для заглиблення у художній світ конкретного музичного твору.

Список використаних джерел

1. Асафьев Б. Музыкальная форма как процесс / Б.Асафьев. – М.: Музыка, 1971. – 376 с.
2. Медушевский В. Проблема становления музыка-

References

1. Asafiev, B. (1971). *Musical form as a process*. Moscow: Muzyka. [in Russian].
2. Medushevskiy, V. (1987). *Problem of musical*

- льного восприятия / В.Медушевский / Развитие музыкального слуха, певческого голоса и музыкально – творческих способностей учащихся общеобразовательной школы: Сб. тезисов VI научной конференции. – М., 1987. – С. 83-86.
3. Назайкинский Е.В. О психологии музыкального восприятия / Е.В Назайкинский. – М.: Музыка, 1972. – 383 с.
  4. Ростовський О.Я. Педагогіка музичного сприймання / О.Я. Ростовський. – Навч. посібник. – К.: ІЗМН, 1997. – 248 с.
  5. Рудницька О.П. Формування музичного сприймання в системі розвитку педагогічної культури майбутнього вчителя: Дис. ... д-ра. пед. наук. – 1994. – 431 с.
  6. Сохор А.Н. Вопросы социологии и эстетики музыки: Статьи и исследования / А.Н. Сохор. – Л.: Сов. композитор, 1981. – 293 с.
  7. Шульга Р.П. Искусство и ценностные ориентации личности. / Р.П. Шульга. – АН УССР, Ин-т. филологии. – К.: Наук. думка, 1989. – 118 с.
- perception establishment. Development of the ear for music, singing voice and musical and creative abilities of the secondary school pupils: Collection of talking points of VI scientific conference. Moscow. [in Russian].*
3. Nazaykinskiy, E. V. (1972). *On psychology of musical perception*. Moscow: Muzyka. [in Russian].
  4. Rostovs'kyi, O. Y. (1997). *Pedagogy of musical perception*. Kyiv: IZMN. [in Ukrainian].
  5. Rudnyts'ka, O. P. (1994). *Formation of musical perception in the system of the future teacher's pedagogic culture development: Thesis for the degree of Doctor of pedagogical sciences*. [in Ukrainian].
  6. Sokhor, A. N. (1981). *Issues of sociology and aesthetics of music: Articles and research works*. L'vov: Sov. Kompozitor. [in Russian].
  7. Shul'ga, R. P. (1989). *Art and value orientations of personality*. Kiev: Naukova Dumka. [in Russian].

Рецензент: Сегеда Н.А. – д.пед.н., професор

Відомості про автора:

Карельська Євгенія Валеріївна

вокальна студія „Аміо”

вул. Г. Сталінграду, 22, м. Дніпропетровськ

Дніпропетровська обл., 49000, Україна

doi:10.7905/нвмдпу.v0i10.688

Надійшла до редакції: 04.04.2013 р.

Прийнята до друку: 20.05.2013 р.